

BELGELERLE TÜRKİYE'NİN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINA GİRİŞ SÜRECİ

VAHDET KELEŞYILMAZ*

Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişi ve bunun nasıl bir süreçte ve hangi koşullarda gerçekleştiği konusu yakın tarih açısından son derece önemlidir. Çünkü Birinci Dünya Savaşı altı asırlık Osmanlı devletinin tasfiyesiyle sonuçlanmıştır. Mondros Mütarekesi'nin daha mürekkebi kurumadan başlayan ve Sevr'in yolunu açan yabancı işgal ve müdahaleleri ise Türk İstiklal Harbi'ni doğurmuştur. Yıkılan imparatorluğun enkazının altından bağımsız bir Türkiye Atatürk önderliğinde yıllarca süren ve büyük özverilerle kazanılan Milli Mücadele ile kurtarılmıştır. Bundan dolayıdır ki, Osmanlı devletinin savaşa girişi belki de savaşın kendisinden daha fazla tartışılmıştır. Bu tartışmalar esnasında, özellikle mütareke döneminde, iç siyasal çekişmelerden kaynaklanan önyargılara dayalı değerlendirmeler de yapılmıştır. Bunun yanı sıra dönemi yaşayanların anıları, zaman zaman çelişik ve genellikle duygusal yaklaşımları da içermektedir. Bu nedenlerden dolayı Osmanlı devletinin Birinci Dünya Savaşı'na giriş sürecinin sağlıklı bir biçimde değerlendirilebilmesi için arşiv belgeleri özel bir önem taşır. Bu belgeler, gazete makalelerinde rastlanabilecek türden güncel siyasal polemik kaygıları ya da anılarını yazarların türlü nedenlerle yanıltıcı olabilecek yanlı-duygusal yaklaşımlarıyla malûl olmadığından son derecede güvenilirdir. Çünkü ne gazete makaleleri ve ne de anılar gibi okunmak için yazılmış değildirler. Bu belgeler yalnızca yaşananlardan geriye kalanlardır. Bu makalede görülecek olan örnekleri ise *"gayet mahremdir, bizzat Nazır Paşa (Enver Paşa) hazretleri tarafından açılacaktır"* gibi ibareleri içermektedir. İkisi Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından çekilen şifreli telgrafları içeren bu belgeler, yazıldığı zamanda ilgili kişilerin dışında kimselerce bilinmesi ve duyulmasında sakınca görülecek türdendir. Bu nedenle diğer arşiv belgelerine kıyasla da bu belgelerin ayrı bir yeri ve önemi vardır denilebilir.

Osmanlı devletinin Birinci Dünya Savaşı'na giriş süreci ele alınacak olan bu çalışmada; ilgili literatüre ve dönemle ilgili son derece önemli belgelere

* Dr., Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

dayalı kişisel bilgi, birikim ve deneyimlerimiz ışığında kimi değerlendirmeler yapılmakla birlikte, nesnelliği sağlamlaştırmak için arşiv belgelerinin çoğunlukla olduğu gibi verilmesine özen gösterilmiştir.

21 Temmuz 1330 (3 Ağustos 1914) tarihli ve "fevkalade mahrem" ibareli şifreli yazışmasına göre¹ Berlin Ataşemiliteri (Hasan) Cemil (Çambel) Bey, "ordunun seferberliği hakkında" Enver Paşadan almış olduğu telgraf üzerine hemen Erkan-ı Harbiye Reisi, Hariciye Müsteşarı ve Harbiye Nazırı'nı görmüştür. Bu görüşmeler sonucunda; Rusların bir kolorduyu Kafkasya'dan Avrupa yönüne aldıklarını, İtalya'nın pek de askerî harekâta katılmak istemediğini, Yunanlıların Sırlara yardım etmek istememelerine rağmen büsbütün ayrılmaya da karar veremediklerini ve şimdilik yansız kalacaklarını, henüz kesin kararını vermemiş ise de Romanya'nın İttifak-ı Müselles'e katılmasının emin olduğunu Erkan-ı Harbiye Reisi'nin söylediğini ve Hariciye Müsteşarı'nın da bunları onayladığını belirten Cemil Bey, 29 milyon fişengin hemen Türkiye'ye naklinin sağlanacağını ancak henüz hangi yolla olacağını belli olmadığını da eklemektedir. Üzerinde durulan güzergâhın Avusturya ve Romanya olabileceğine değinen Cemil Beyin, "*Erkan-ı Harbiye Reisi bu günden itibaren Erkan-ı Harbiye'ye devamım ve beraber çalışmaklığım için emir verdi. Buradaki ihtiyatlarımızın Avusturya ihtiyatları gibi sevki için teşebbüsat yapılmıştır*" sözleri Türkiye'nin Üçlü İttifak'a katılmasının bu tarihte kesinleşmiş olduğunu da göstermektedir.

İlginç olan bir nokta da onun, "*Göben² zırhlısının donanma-yı hümayun ile beraber Bahr-i Siyah'a hareketine İmparator'un belki müsaade edeceğini*" Harbiye Nezareti'nden pek mahrem duyum olarak nakletmesidir. Bu Almanların Türkiye'yi hemen savaşa sokmak için çalıştıklarının bir işaret olarak algılanabilir.

Cemil Bey 12 Ağustos 1914 tarihli³ "*Gayet mahremdir. Bizzat Nazır Paşa Hazretleri tarafından açılacaktır*" uyarısını da içeren şifreli telgrafıyla, Bahriye Nazırı'nın kendisini çağırıldığını ve Osmanlı devletinin Almanya ile birlikte savaşmamasını eleştirdiğini belirttikten sonra şu isteklerde bulunduğu görünmektedir:

¹ ATASE Arşivi, K: 243, D: 1009, F: 4. (Bundan sonra arşiv adı verilmeyecektir. K: klasör, D: dosya, F: fihrist anlamında kullanılmıştır).

² K: 243, D: 1009, F: 7/2.

³ K: 243, D: 1009, F: 7/3.

Hiç olmazsa Göben ile Breslav'ı bırakın. Bunlar yalnız başına da Karadeniz'i tutarlar. Eğer hükümetiniz ister ise zahiren protesto etsin. Hattâ ister ise havaya ateş bile açsın. Göben'in Karadeniz'e gidip tekrar gelmesine göz yumsun. Eğer siz karar verirsiniz Bulgaristan'la Romanya'da yürür. İslâm âlemi kazanır ve Almanya devleti...

Bundan başkaca Suriye'den bir kolordunun Mısır'a yürümesi ve Kanal'ı tehdit etmesinin pek yararlı olacağını söyleyen Bahriye Nazırı ile Sefir Paşa'nın da görüşeceğini bildiren Cemil Bey anlaşılacağı üzere çok önemli bir konumdadır. Bunun bir kanıtı da şifreli yazışmasına gecikmeden yanıt almıştıdır.

13 Ağustos 1914 tarihinde Enver Paşa⁴, Berlin Ataşemiliteri Cemil Beye şunları söylemektedir:

"Bahriye Nazırı ile mülakatınız hakkındaki telgrafınızı aldım. Seferberliğimiz bitmeden ve Bulgaristan'la tamamiyle anlaşmadan Göben ve Breslav'ı Karadeniz'e çıkarmak Çanakkale Boğazı'nın henüz hazırlanmadan İngiliz filosu tarafından geçilmesini mücib olur. Maksat Rusların Kafkasya'da çok kuvvet bırakmalarını temin ise bu, bizim seferberliğe başlamaklığımız ve Göben ile Breslav'ın Marmara'ya girmeleriyle hâsıl olmuştur..."

Enver Paşa ayrıca Rusların Kafkasya'dan kuvvet alamadıklarını, İngilizlerin de Mısır'daki kuvvetlerini Süveyş'e toplamakta olduklarını, Hindistan'dan takviye birlikleri getirtmekte olduklarını, Bulgaristan'ın Sırbistan'a karşı tutumu ve Türkiye ile işbirliğine dair henüz bir açıklık olmadığını ve bu nedenle o gün Dahiliye Nazırı başkanlığında bir kurulu Sofya'ya gönderdiklerini de belirttikten sonra şöyle devam etmiştir:

"Diğer cihetten gerek Kafkasya gerek Mısır ve Hindistan'a ihtilâl çıkarmak üzere adamlar gönderilmişti. Bunların da mesaisi semeredar olmak için biraz vakte ihtiyaç vardır. Vaziyet böyle iken Karadeniz'de icra-yı hareket, İngiltere ve Rusya'nın seferberliğimiz bitmeden ve her yerde hazırlanmadan, vaktinden evvel bize hücum etmelerini davet etmektir. Bahusus Almanya İstanbul Sefiri ve diğer arkadaşlar aynı firkededirler."

Görüldüğü üzere, Enver Paşa savaşa yeterince hazırlanmadan girmekten yana bir tutum içinde olmamıştır. Üstelik seferberlik ilanıyla Rusya'nın yete-

⁴ K: 243, D: 1009, F: 7/4-5.

rince tedirgin olduğunun ve Kafkasya'dan asker çekemediğinin Almanlara iletilmesini de sözleriyle ifade etmiştir. Enver Paşa ayrıca yeterince hazırlanmadan, hemen savaşa girilirse Çanakkale Boğazı'nın İngiliz filosu tarafından geçilebileceğini hatırlatmış ve İngilizlerin ayrıca Süveyş'e asker toplamakta olduklarına dikkat çekerek muhtemelen Basra Körfezi'nin bir çıkarma tehdidi altında olduğuna işaret etmiştir. Bu kaygıların yersiz olmadığını Türkiye'nin savaşa girişinin ardından İngilizlerin bir çıkarmayla Basra Körfezi'ne egemen olmaları ve daha sonra da kesin sonuç almak niyetiyle Çanakkale'yi zorlamaları kanıtlanmaktadır. Bunun yanı sıra gerçekten de Kafkasya, Mısır ve Hindistan'da ihtilâller çıkarmak için adamlar gönderilmiştir. Kafkasya Rusya'nın yumuşak karnıdır. Çünkü Türkler ve diğer Kafkas halklarıyla yakın ilişkiler sonucunda burada kazanılacak bir başarının ardının geleceğine dair bir inanç vardır. Mısır ise hem Süveyş Kanalı'nın stratejik öneminden, hem de hâlâ resmen Osmanlı toprağı olmasından dolayı göz ardı edilemezdi. Bunun yanı sıra burada kazanılabilecek bir başarı psikomoral açıdan İttifak Devletlerinin diğer sömürgelerinde de yankılanabilirdi. Hindistan'da ihtilâl çıkarmak da kuşkusuz çok önemlidir. Çünkü burası 300 milyonluk nüfusuyla İngilizler için bulunmaz bir insan ve imkân kaynağı idi. Türkler karşısında savaşan İngiliz güçlerinin dörtte üçünün Hindlilerden oluşması (yarısı Müslüman) bunu kanıtlamaktadır.

Enver Paşanın Bulgaristan'ın durumuna ilişkin değerlendirmesi de önemlidir. Çünkü Bulgaristan'ın aynı safta yer alması kesinleşmedikçe Berlin - Viyana - İstanbul bağlantısının kurulabilmesi mümkün değildi. Bunun yanı sıra karşı tarafta yer alabilecek bir Bulgaristan, Edirne üzerinden İstanbul'un tehlikeye düşmesine yol açabilirdi. Bulgaristan İttifak Devletleri safında yer alsaydı, kuşkusuz kendisine en kolay vaat edilecek topraklar Doğu Trakya olacaktı. Bu nedenle Talat Beyin başkanlığında Sofya'ya gönderilen kurulun görevi de son derece önemlidir. Almanlar ise, resmen kendilerine katılmaya ikna edemedikleri Bulgaristan'ın ve hattâ Romanya'nın da savaşa kaulmaları için Türkiye'nin bir an önce açıkça savaşa girmesini istemişlerdir. Bu kritik dengeleri iyi anlamak için Balkanlardaki Osmanlı toprakları üzerinde kurulmuş olan ulusal devletlerin Türk topraklarını paylaşmak konusundaki rekabetlerini iyi bilmek gerekir. Rusya'nın da katkısıyla Balkanların tarihinde emsali kolay görülmeyen bir Balkan (Karadağ, Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan) İttifakı sağlanmış ve Trablusgarp Savaşı'nın verdiği cesaretle bu ittifaka giren devletler savaşa girerek Osmanlı devletini Mide-Enez hattına kadar imişlerdir. Fakat Londra Antlaşması'nın üzerinden bir ay bile geçme-

den ganimetten daha fazla pay alabilmek için birbirleriyle savaşa tutuşmaları üzerine II. Balkan Savaşı çıkmış ve Türkiye Edirne'yi almak suretiyle zararlarının bir kısmını telafi etmiştir. Bulgaristan ise ganimet şöyle dursun Yunanistan, Sırbistan ve fırsattan istifade eden Romanya lehine Balkan Savaşları öncesindeki topraklarından bile geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bundan dolayı Bulgaristan'ın hedeflediği sınırlar bakımından talebi en fazla Sırbistan ve Yunanistan topraklarındandı. Ayrıca bir gözü Romanya'ya kapırdığı Dobruca'da ve diğer gözü de Edirne'de idi.

Bulgarlara Sırbistan karşısında yer almakla çıkarlarının daha fazla gerçekleşebileceğinin anlatılması bu nedenle bir hayli önemliydi. Bulgaristan'ın, karşı tarafta yer aldıkları takdirde, Yunanistan ve Romanya'dan da doyurulacağı yine doğal olarak gündeme gelmesi kaçınılmaz bir durumdu. Bunun aksine bir gelişmeyle Türkiye karşısındaki grupta yer alması durumunda Bulgaristan'a, diğer ufak tefek sınır düzenlemelerinin yanı sıra Türk topraklarının vaat edileceği kesindi.

Enver Paşanın cevap telgrafıyla aynı gün, 13 Ağustos 1914 tarihinde Cemil Bey, muhtemelen Enver Paşanın cevabı eline ulaşmadan, şu bilgiyi iletmıştır:

"Bahriye Nazırı'nın dün arz ettiği ifadesinden ve diğer temasta bulunduğum zevatın beyanatından sarahaten anladığıma göre, Almanya Bulgaristan'ı ordusuyla hareket ettirmeğe çalışıyor ise de muvaffak olamıyor. Bulgaristan ve Romanya'nın hareket etmediği görüldükçe Türkiye'nin hareket etmesi ve bu iki hükümete ön ayak olması Almanlarca daha ziyade arzu olunuyor.⁵"

Enver Paşanın 13 Ağustos 1914 tarihli şifreli telgrafının cevabı, Cemil Beyin 3 Ağustos 1330 (16 Ağustos 1914) tarihli telgrafıdır:

"Bahriye Nazırı bu sabah İmparatorla darülharbe gittiğinden telgrafnameleri muhteviyatını Bahriye Müsteşarı ve Nazır Vekili Amiral Guple'ye tebliğ ettim. Muşarünileyh bu telgraftan dolayı zatı samilerine Bahriye Nazırı ve kendi namına teşekkür ettikten sonra şu beyanatta bulundu:

Kemâl-i memnuniyetle işitiyor ve anlıyoruz ki işi ileri götürmek ve âlem-i İslâmda memûl olan ihtilâli çıkarmak için Enver Paşa hazretleri her şeyi yapıyorlar ve yapmaktadırlar. Buna mukabil biz de temin ede-

⁵ K: 243, D: 1009, F: 5.

riz ki Osmanlı donanmasını ve Osmanlı sahil istihkâmlarını takviye ve muhafaza için her ne mümkün ise Alman bahriyesi yapacak ve bunun için ... ne ihtiyacınız varsa mümkün mertebe verilmeğe çalışılacaktır. Aldığımız malûmata nazaran kanaatimiz şu merkezdedir ki Boğaz'daki tertibat ve Göben ile Breslav'ın muaveneti Çanakkale'yi İngilizlere karşı taht-ı temine almıştır. Binaenaleyh İngilizler Boğazı zorlayamazlar. Boğazın muhafazası sizin menfaatiniz icabından olduğu kadar bizim de menfaatimiz icabındandır... Göben'in Marmara'ya girdiği, Karadeniz'de panik husule geldiği ve Rusların pek çok yaklaşmakta olduklarını işittik. Kafkas ve havalisi Türkiye için bir istikbaldir. Bu harbde muvaffak olur isek bunlar size veriliyor. Bulgaristan ve Romanya'nın iştiraki meselesinde sizin kadar biz de menfaatdarız... çalışıyoruz. Müsteşarın işbu beyanatına cevaben fikr-i nezaretpenahilerine muvafık surette icab eden sair teminat ve izahatı verdim. Mülakatımız burada hitam buldu. İlaveten şunu arz edeyim ki buradakiler eğer Göben ile Breslav bir kere Karadeniz'e çıkar ve Rus donanmasını batırırsa ve limanları yakarsa Bulgaristan ve Romanya'nın tereddüdlere zail olur ve iki hükümet de nihayet artuk harekete başlarlar fikrindedirler.⁶

Ertesi gün Bahriye Nazır ile de görüşen Cemil Bey, 4 Ağustos 1330 (17 Ağustos 1914) tarihli telgrafında Enver Paşaya şu bilgileri vermiştir:

"Bahriye Nazırı ile bugünkü mülakatımızda Çanakkale Boğazı'nın müdafaasından emin olduğunu, İngiliz donanmasının Boğaz'ı zorlamayacağını tekrar ve kati bir lisanla beyan etti. Ve ilaveten, buraya Londra'dan, İtalya'dan ve merakiz-i saireden gelen bir çok telgraflar vardır. İngilizler Göben ve Breslav'ın nerede bulduklarını bizden âlâ biliyorlar. Eğer işlerine gelse idi şimdiye kadar çoktan beri zorlardı. Bundan başka istediğiniz şeylerin hepsini size veriyoruz. Enver Paşa memnundur zannederim. Verdiğiniz malûmatı daha yukarıya bildirdim."⁷

Cemil Beyin 6 Ağustos 1330 (19 Ağustos 1914) tarihli telgrafında iki yüz deniz lağımının gönderilmesi girişiminden ve İngiliz ve Fransızların Çanakkale'yi abluka edecekleri hakkında⁸ Almanlara bilgi verildiğinden bahsetmesi, bir yandan Boğazların güvenliğini sağlamak için tedbir alınmaya çalışıldığını gösterirken diğer yandan İtilaf donanmasının muhtemel bir abluka-

⁶ K: 243, D: 1009, F: 7.

⁷ K: 243, D: 1009, F: 7/1.

⁸ K: 243, D: 1009, F: 9.

sından duyulan kaygıyı ifade etmektedir. Bu arada aynı gün, Bulgar Harbiye Nazırı'nın iki üç güne kadar seferberlik yaparak Sırbistan'a yürümleri ihtimali olduğunu ancak Romanya'ya güvenleri olmadığını belirttiği,⁹ fakat iki gün sonra Türk-Bulgar görüşmeleri tamamlanmış olmasına karşın Bulgar Harbiye Nazırı'nın yukarıdaki ifadesinin uygulanacağına ilişkin hiçbir emare olmadığı ve Alman-Fransız ordularının müsademelerinin sonucu görülmeden –Rusları gücendirmemek için– Bulgarların yansız kalmak azminde oldukları Sofya Ataşemiliteri Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından bildirilmiştir.¹⁰

Atatürk'ün yukarıda değinilen şifreli telgrafları iki bakımdan son derece önemlidir. Bunlardan birincisi Mustafa Kemal Beyin yönetim nezdinde güvenilen sınırlı sayıdaki kişiler arasında olmasıdır. Bu kesindir. Çünkü hükümet üyelerinden pek çok kişiden daha fazla ayrıntıyı bildiği– Türk-Bulgar anlaşmasının görüşmelerine fiilen katılmamakla birlikte– bellidir. Bu bağlamda Sofya Ataşemiliterliğinin –Balkan Savaşları sonrasındaki uluslararası konjonktür de dikkate alındığında– diğer nedenlerin yanı sıra, zeki, güvenilir ve liyakat sahibi bir kişinin bulunması gereken bir kritik görev olduğundan Mustafa Kemal Beye verildiği anlaşılmaktadır. Zaten onun ataşemiliterliği yalnızca Bulgaristan'la sınırlı kalmayıp uhdesine verilen diğer Balkan ülkeleri ile daha geniş bir alana yayılmıştır. Önemli olan ikinci nokta ise Atatürk'ün ileri görüşlülüğü ve ihtiyatlılığının tescil edilmesidir. Çünkü Bulgarlar hemen savaşa girmedikleri gibi Alman-Fransız ordularının çarpışmalarının ve hattâ çok daha sonraki Çanakkale muharebelerinin sonucunu beklemişler ve bu arada çeşitli önerilere açık olmuşlardır.

Savaş başlamadan önce Üçlü İttifak saflarında olmasına rağmen önce tarafsızlığını açıklayan ve daha sonra –özellikle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu topraklarının bir kısmına göz diktüğünden– kendisine yapılan vaatleri daha kârlı bularak karşı tarafa geçen İtalya örneğinden de anlaşılacağı üzere, eyleme dökülmedikçe verilen sözlerin ve atılan imzaların kesin bir güvence sağlamadığı açıktır. Eğer İttifak Devletleri tasarladıkları gibi Çanakkale'yi geçerek Türkiye'yi saf dışı bırakabilselerdi hiç şüphesiz Türk topraklarından zahmetsiz olarak elde edilecek esaslı bir ganimet karşısında Bulgaristan da İtalya benzeri bir yol izleyebilirdi. Zaten İtalya'ya vaat edilen topraklar da yalnızca Avusturya'nın İtalyan asıllılarla meskûn olan yerleri ya da Adriyatik

⁹ K: 243, D: 1009, F: 10. (Tam metni için bakınız: Ek 1).

¹⁰ K: 243, D: 1009, F: 10/1. (Tam metni için bakınız: Ek 2).

sahiliyle sınırlı olmayıp Türkiye'yi de ilgilendiriyordu. Yapılan gizli antlaşmalar da bunu onaylamaktadır. Bulgaristan da yansız gözüktüğü dönemde çıkarlarına daha uygun görerek karşı tarafa geçebilirdi. Nitekim Almanya'ya yakın gibi gözüken Romanya da bir kısım Bulgaristan toprağı kendisine vaat edilince ve durumun uygun olduğunu düşününce İtilaf Devletleri safına katılmıştır. Yunanistan'da ise, İtilaf Devletlerinin katıldığı bir askerî müdahaleyle kral tahtından indirilerek Venizelos işbaşına getirilmiş ve böylece bu ülke de İtilafçıların yanında savaşa girmiştir. Teklifler, vaatler, ısrarlar ile ikna edilemeyen Yunan kralının başına gelenler benzer veya farklı bir şekilde büyük güçlerin arasında ve stratejik açıdan önemli noktalarda bulunan diğer devletlerin karşı koymaya kalkışabilecek yöneticilerinin de başına gelebilirdi.

Türk-Bulgar görüşmeleri sonrasındaki olayların akışını daha net görebilmek için Göben ve Breslav'ın durumuna bakmakta yarar vardır. Çünkü şu ana kadar değinilenlerden anlaşılacağı üzere Almanlar Karadeniz'de yapılacak bir eylem ile Türkiye'nin savaşa girmesini kafaya koymuşlardır. 17 Ağustos 1330 (30 Ağustos 1914) tarihinde *Kala'da Bahr-i Sefid Boğazı Umum Kumandanı Cevad Beyin Enver Paşa'ya "mahrem ve mahsustur"* kaydıyla çektiği şifreli telgraf da bunu onaylamaktadır:

"Vatanın menafi-i âlilerini her şeyden mukaddem nazar-ı teemmüle alan hükümetimizin pek nazik olan şu zamanda bitarafliğa tamamen riayeti üssü'l-hareket ittihaz etmiş olduğuna ve buna muhalif e'fal ve tesirat-ı muhtelifeye karşı ahvalin icab ettirdiği tedabir-i hâkimane ve dur-ı endişane ile mukabele olunmasına dair telakki olunan o emr-i mükerrer-i kumandanilerine rağmen kıyafet-i askeriyemizle gelecekleri iş'ar buyurulan Alman efradı bugün nazar-ı dikkati câlib bir surette kıyafet-i hâliyeleriyle buraya muvasalat etmişlerdir. Şimdiye kadar gerek Weber Paşa ve gerek Amiral Souchon... bitarafliğa mugayir olub hükûmat-ı saire memuriy-i siyasiyesince bittabi gizli kalamayacak icraat ile inkita-yı münasebeti bir emr-i vaki haline sokmak arzusunda buldukları kanaatini vermekte olduğundan bu babda nazar-ı dikkati âli-i kumandanilerini celbe ve mezkûr Alman zabitan ve efradı hakkında ifa-yı muamele için talimat-ı devletlerine intizara mecbur olduğumu arza müsaraat eylerim."¹¹

¹¹ K: 243, D: 1009, F: 15.

Ertesi gün çekilen bir tel¹² ile Alman efradının kasaba haricinde bulunmaları ve kasabaya kesinlikle girmemeleri yolunda bir talimat Cevad Beye gönderilmiştir. Görülüyor ki, Almanlar Türk yönetiminin acele etmemek yolundaki eğilimine rağmen bir oldu bitti yaratmak yolundaki niyetlerini pek de gizlemeden bir an önce Türkiye'nin savaşa girmesini sağlamaya çalışmışlardır.

9 Eylül 1914 tarihindeki şifreli telgrafıyla Cemil Bey, Krupp fabrikalarından silah ve cephane sevkine ilişkin bilgi verirken topların sevkinin ivedileştirilmesi için görüştüğünü ve aldığı yamtu dile getirmektedir. Buradan anlaşılan şudur ki, Enver Paşa Romanya'nın durumu ile ilgili kaygılarını dile getirmiş ve bu da Cemil Bey aracılığıyla Alman makamlarına iletilmiştir. Açıkçası Romanya'nın karşı tarafa yanaşması ve bundan dolayı yapılan sevkiyatın zorlaşması ihtimalinden endişe edilmektedir. Cemil Bey Harbiye Nazırı yerinde olmadığından onun yerine siyasi işler müdürü ile görüşmüştür. Anılan müdür, Enver Paşayı kaygılandıran emarelere rağmen; ayrıca aldıkları pek samimi malûmata göre, Romenlere güveni korumak gerektiğini onların Ruslara savaş açmasalar bile ittifak devletlerine karşı savaşa girmelerinin de muhtemel olmadığını söylemiştir. Cemil Bey konuşmanın bundan sonraki kısmını şöyle aktarır:

"... Avusturyalıların Lemberg'deki adem-i muvaffakiyetlerinin su-i tesiratından bahs etmekliğim üzerine mumaileyh 'büşbütün mağlub olsalar bile Romanyalılar Balkan muharebesinde yaptıkları gibi yine ihtiyat edecekler ve daha müessir surette işe karışmak için daima biraz daha bekleyelim diyecekler. Her halde iki üç hafta zarfında Romanyalıların vaziyetinde tebeddül vukuu muhtemel değildir. Binaenaleyh topları emniyetle geçirebiliriz. Mamafih güya tehlike mevcûd imiş farzederek sevkiyatın tacili için ne lazımsa şu dakikadan itibaren Harbiye Nezareti yapacaktır. Çünkü Enver Paşaya hürmetimiz vardır. Arzusunu ifa edeceğiz' dedi. Balada Romanya hükûmeti hakkındaki beyanatını resmî telakki edebileceğimi sual ettim. Evet Harbiye Nazırı'nın fikir ve kanaati olmak üzere Enver Paşaya tebliğ ediniz, dedi."¹³

Aktardığı bu sözlerin ardından Cemil Bey kendi görüşünü de belirtir:

"Mumaileyhin samimî dediği malûmattan maksadı Romanya kralının Almanya'ya verdiği vaad olduğunu zannediyorum. Bu mülakat

¹² K: 243, D: 1009, F: 15/1.

¹³ K: 243, D: 1009, F: 18.

üzerine Krupp fabrikasına emir verilmiştir. On üç batarya hâlen hazırdır. Ve bugün yarın trenlere bindirilecektir.¹⁴

Cemil Beyin 11 Eylül 1914 tarihli şifreli telgrafı ise silah ve malzeme açısından dışa bağımlılığın ulusal güvenliği nasıl tehlikeye düşürüp şantaj vesilesi olabileceğini göstermektedir. Krupp fabrikasında hazırlanan yirmi sekiz santimetrelik dört adet sahil topuna Alman Bahriye Nezareti'nin kendi ihtiyacını beyan ederek el koyması üzerine, Boğazlar için bunların Türkiye'ye verilmesini rica eden Cemil Bey ile Bahriye Nazırı Vekili arasında ilginç bir diyalog yaşanmıştır. Önce söz konusu topların Türkiye'ye verilmesi durumunda Romanya'nın son vaziyeti karşısında nasıl gönderilebileceği söz konusu olmuş ve Sofya'nın gündeme gelmesi üzerine Bulgarların ikna işini sağlayabileceklerini belirten Alman yetkili şöyle devam etmiştir:

"...Fakat siz de artık faaliyete başlayınız. Almanya'nın şimdiye kadar yaptığı muavenet yirmi milyonu geçti. Bilmukabele sizden hâlâ bir hareket meşhud olmadı... Süveyş Kanalı'na karşı hemen ciddi nümayiş-i askeriyeye yapmalısınız. Sekizinci kolordunun hareketi de bunu takib etmelidir. Aden'e karşı yapılacak teşebbüsün bizce kıymeti yoktur."¹⁵

Buna cevaben Cemil Bey, başarıdan emin olabilmek için muntazam bir plan dairesinde seferberliğin ikmal gereğini, bunun da zaman istediğini özellikle Suriye'de seferberliğin güçlüğünden bahisle gecikmenin zaruri olduğunu söyleyince anılan kişi sözlerinde ısrar ederek şöyle karşılık vermiştir:

"Biz anlıyoruz Enver Paşa Hazretleri Türkiye'nin harbe iştiraki için pek çok çalıştığı halde hükûmette müşkilata tesadüf ve bunun için mücadeleye mecbur oluyor. Mamafih Almanya Türkiye'ye ibraz ettiği malî ve askerî muavenetlerin mukabelesini fiilîyatla görmek ister. Sade vaad ve güzel söz kâfi değildir. Binaenaleyh Süveyş'e hareket ediniz, sahil toplarını alırsınız."¹⁶

İşittiği bu sözler üzerine Cemil Bey, Osmanlı devletini Almanya ile ortak harekete yönelten siyasî nedenlerin anılan dört toptan daha önemli olduğunu bundan dolayı buna bağlanmamasını söylemiştir. Muhatabı bunu onaylamışsa da yine daima Süveyş'e karşı bir girişimde bulunulması veya herhangi bir suretle fiilîyat gösterilmesi bahsine dönerek "*Enver Paşaya selam söyleyiniz ve fikirlerimizi izah ediniz*" dedikten sonra gülererek "*biz de o*

¹⁴ K: 243, D: 1009, F: 18/1.

¹⁵ K: 243, D: 1009, F: 18/2.

¹⁶ K: 243, D: 1009, F: 18/2-18/3.

vakit topları veririz" sözlerini eklemiştir. Ayrıca İngilizlerin Boğazı zorlayamayacaklarına Almanlarca kanaat olduğunu da beyan etmiştir.

Bu diyalog ışığında; Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'ni kurduktan sonra askerî ve siyasî zaferlerin iktisadî zaferlerle taçlandırılması gerektiğini niçin söylediğini daha iyi anlamak mümkündür.

Cemil Bey 11 Eylül 1330 (24 Eylül 1915) tarihli telgrafında da çok önemli konulara değinmiştir. Fakat önce şu açıklamayı yapmıştır:

"Hariciye, Harbiye, Bahriye nezaretlerinde mühim zevat ile son günlerdeki mülakatların ve bulunduğum muhitin tesiratından şu fikri hasıl ettim. Darülharbden uzak olduğum ve düşman ordularının ahvaline muttali olmadığım cihetle bu fikrin derece-i isabeti görülemez ve neticeli bir meydan muharebesiyle işin büsbütün değişmesi muhtemel ise de şimdiki halde ahvali şöyle görüyorum."¹⁷

Gerçi Cemil Bey ihtiyatlı davranmak adına yukarıdaki açıklamayı yapmıştır. Fakat Fransız ordusunun ciddi mukavemeti karşısında ilk planı kısmen sonuçsuz kalan Alman batı ordusunun zor bir duruma düştüğü, sanılının aksine Fransa'yı birkaç haftada istila etmenin mümkün olamayacağı, herhalde 5 Eylül'den önceki başarılı saldırıların verdiği umutların o günlerde yok olduğu ve işin güçlüğü'nün anlaşıldığı yolundaki görüşlerinin haklılığı zamanla kanıtlanmıştır. Cemil Bey ayrıca hariciye mahfillerinin Romanya'ya karşı güvenlerini koruyormuş gibi görünmelerine karşın önceki gün Bahriye Nazırı Vekili'nin Avusturya ordusunun yenilgisi halinde Romanya'nın Ruslara katılacağını beyan ettiğini, bu fikrin diğer pek çoklarında da mevcut olduğunu belirtmiştir. Anlaşılacağı üzere esen rüzgarlara göre çıkar hesapları yeniden değerlendirilmektedir. Bu nedenle söylenebilecek olan bir şey şudur ki, "Çanakkale zaferi kazanılmasaydı Bulgaristan üçlü ittifak saflarına katılmayı kendi geleceği açısından göze alamazdı ve hattâ başkenti işgale uğramış bir Osmanlı devletinin Trakya topraklarından kendisine sunulacak zahmetsiz bir ganimet mukabilinde İtilaf Devletlerinin safına bile geçebilirdi. Bunu belirtmekten amaç kuşkusuz varsayımlar üzerine kurulu spekülasyonlar yapmak değil de nasıl kaygan, değişken ve güvenilmez bir zeminde yol alındığını göstermektedir.

Değindiği son gelişmeler ışığında Cemil Bey şu bilgi, görüş ve değerlendirmelerini aktarmıştır:

¹⁷ K: 243, D: 1009, F: 24.

"Bu ahval dolayısıyla bizim Ruslarla bir an evvel harbe girmemiz pek isteniyor. Mısır üzerine hareketle doğrudan doğruya ilan-ı harb eylemek ve Yunanlılara ve diğer günâ muhatarata karşı İstanbul ve Trakya'yı boş bırakmak istemiyorsanız, seyyar orduyu Çatalca hatunda ve İstanbul havalisinde bırakarak donanmamızla Karadeniz'i tutunuz... Erzurum'daki askerle de Kafkasya'ya giriniz diyorlar. Harbiye Nezaretinde bu sözleri bana çok söylediler. Evvelce bizim iştirakimizi arzu etmeleri bir müttefik kazanmak nevinden bir talep idi. Şimdi önlerine çıkan ... müşkilata karşı muavenetimize ihtiyaç hissediyorlar. Romanya ve Bulgaristan'dan ziyade bize ümid bağlıyorlar...."¹⁸

Fransa karşısında kesin sonuç almak amacıyla yürüttükleri saldırıda askerleri haddinden ziyade yorgun düşen Almanların; er, subay ve kurmayları bakımından çok kayıp verdiklerini ve pek ziyade mühimmat sarf ettiklerini ifade eden Cemil Bey, "mesela bir liva karargâhından yalnız bir emir subayı kalmıştır" sözüyle durumun vahametini ortaya koymaktadır. Daha ihtiyatlı davranılabilirdi diyenlerin varlığına da işaret eden Cemil Bey, Almanların hazırlıklarına değinerek yeni kurulan kolorduların mükemmel olmasını istediklerinden dolayı bunların talimleriyle meşgul olduklarını belirttikten sonra şöyle devam eder.

"... Bütün silah fabrikaları bilfiil imalatla meşguldürler. Bu sebeble bizim Krupp fabrikasına sipariş ettiğimiz mühimmattan uzun bir zaman için ümid yoktur. Baladaki müşkilata rağmen Alman ordusunun nihayet muvaffak olacağına itimad vardır. Mamafih Fransız ordusu kati bir hezimete uğratılamaz, mütemadi ricate ve yeniden mukavemetler ibrasına muvaffak olursak müttefikiyin nihayet fazla kuvvet getirebilirler. Alman ordusunun kıymet-i harbiyesi işbu suretle dahi kendisine galibiyeti temin edebilir. Fakat o zaman bu galebe zayıf bir galebe olacaktır."¹⁹

Osmanlı devletinin Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne ulaşan 21 Eylül 1914 tarihli (incelendiği dosyaya girişi ise aslına musaddıktır ifadesinin üzerindeki 11 Eylül 1330 tarihinden anlaşıldığı üzere Cemil Beyin son telgrafıyla aynı güne tesadüf etmektedir) telgrafla, Romanya'nın tutumu hakkında istenildiği anlaşılan açıklama gönderilmiştir:

¹⁸ K: 243, D: 1009, F: 24/1.

¹⁹ K: 243, D: 1009, F: 24/2.

"Mühimmatımızın tehir-i sevki Romanya hükümetinin mukadema ita ettiği müsaadeyi bize ihbar etmeksizin ilga ile imrara muhalefet ve arazisine dahil olan vagonları iade ve mühimmatın bir kısmını küşad ettirmesinin ve dostane olmayan bu hareketin sebeb-i tahki kiyle... Muhalefetin esbabı bükreş Sefaret-i Seniyyesi'nden dün huzurı samilerine küşad olunan telgrafta muharrerdir. Mühimmatın iyi ambalaj edilmediğine müteallik iadesi mugayir-i hakikattir. Mamafih karar-ı cedide vechile yevmiye yedişer vagon sevkine."²⁰

Görüldüğü üzere mühimmatların gönderilmesinde Romanya hükümetinin önce verdiği izni kaldırması ve geçişi engellemesiyle yaşanan bir sıkıntı olmuştur. Anlaşıldığına göre yapılan girişimlerle günlük yedi vagon sevkine izin çıkmıştır. Mühimmatın iyi ambalajlanmadığı için çevrildiği konusundaki Romen açıklamasının gerçek dışı bir bahane olduğu da özellikle vurgulanmıştır. Bükreş Elçiliği'nden çekildiği belirtilen telgrafta ise şu açıklamalar yer almıştır.

"Türkiye'yi nim muharib ve Almanya cihetinde telakki ettiklerinden bize aid mühimmat-ı harbiyenin transit suretiyle Romanya'dan adem-i imranı için Romanya hükümeti nezdinde Rusya, Fransa, İngiliz sefirleri teşebbüsat-ı müşterekede bulundular.

İki cihetten de icabında ... Romanya aleyhine Bulgaristan'a muavenet etmek üzere Bulgaristan'la Türkiye arasında bir ittifak olduğundan bahisle Romanya hükümeti infial ediyor.

Böyle bir ittifakın aslı esası olmadığını şiddetle reddettim.

İstanbul'a giden Alman bahriye efradının toplu olarak Romanya'dan geçmeleri ve sevk edilmekte olunan mühimmatın iyi ambalaj edilmemiş bulunması matbuatça şiddetli münakaşalar tevellüd eylediğinden hükümeti (İtilaf-ı Müselles ve diplomatlarına karşı) efkâr-ı umumiyeye karşı müşkil bir vaziyette bırakmamak için sevkiyaun hüsn-i cereyanının temini Harbiye Nazırı tarafından iltimas ediliyor."²¹

39.000 fişenk Krupp toplarına mahsus mermilerin sevkine izin verilmesi için sınır görevlilerine gereken emrin verildiği duyumunun alındığına değinilen bu yazışmada obüs toplarının sevklerinin büyüklükleri dolayısıyla kolaylıkla dikkat çekecekleri için en sonraya bırakıldığı da bildirilmiştir.

²⁰ K: 243, D: 1009, F: 25.

²¹ K: 243, D: 1009, F: 25/1.

SONUÇ

3 Ağustos 1914 günü başlayan ve 24 Eylül 1914 tarihine kadar uzayan "gayet mahrem, bizzat Nazır Paşa tarafından açılacaktır" gibi ibareleri taşıyan bu şifreli yazışmalardan Enver Paşanın I. Dünya Savaşı'na öyle hemen girmek gibi bir tutumu olmadığı anlaşılmaktadır. Tersine Almanların ısrarlarına rağmen haklı ve anlaşılır gerekçelerle hazırlıklarını tamamlamak için Türkiye'nin zamana ihtiyacı olduğu vurgulanmıştır. Boğazlara muhtemel bir saldırıyı karşılamak için gereken savunma önlemlerinin henüz tamamlanamamış olması, Kafkasya, Mısır ve Hindistan'a yönelik girişimlerin henüz istenilen seviyeye gelmemesi bu ihtiyacın başlıca gerekçeleridir. Bunun yanı sıra başta Bulgaristan olmak üzere Balkan ülkelerinin –Sırbistan haricinde– durumlarının henüz netleşmemesi de Enver Paşayı temkinli olmaya itmiştir. Ancak Almanların Türkiye'yi bir an önce savaşa sokmak yolundaki baskıları özellikle Alman-Fransız muharebelerinde Paris yolunu açacak hızlı ve kesin bir üstünlük sağlanamaması üzerine daha da yoğunlaşmıştır. Almanlar Karadeniz'de bir saldırıyı, Kafkasya ve Mısır harekâtlarını ısrarla istemişlerdir. İleride Göben ve Breslav'ın Karadeniz'deki hareketleri bilindiği gibi Türkiye'yi bir oldubitti ile savaşa sokarken Almanların istediği Kafkas ve Kanal harekâtları da tam bir fiyasko ile sonuçlanmıştır. Burada görülen bir konu da Türk yönetiminin özellikle Boğazlar konusundaki kaygılarının –Almanlar ne sebeple olursa olsun tersini telkin etmeye çalışmışlarsa da– gerçekleşmiş olmasıdır. Ayrıca yazışmalarda Enver Paşanın Almanların kısa zamanda büyük başarı kazanacaklarına ilişkin ham hayal sahibi olduğunu gösterir bir durum yoktur. Ayrıca Alman-Fransız muharebelerine Enver Paşanın dikkati çekilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin savaşa girişine yol açan Karadeniz olayının patlak vereceği anın zamanlanmasında "hâlâ hazır değiliz" diyebilecek olan Türk tarafının hangi baskılarla razı edildiği veyahut nasıl bir oldubittiye getirildiği ayrıca değerlendirilebilecek bir konudur. Fakat Türk tarafının güvenlik kaygılarını öne alarak savaşa olabildiğince geç katılmaya çalıştığı da belgeler ışığında kesindir.

Yunan kralının başına gelenler ve değinilen belgeler ışığında söylenebilecek bir husus da Türkiye'nin bu savaşa katılmasının neredeyse kaçınılmazlığıdır. Çünkü Atatürk'ün belirttiği üzere, Osmanlı devletinin coğrafi konumu ve Boğazların stratejik durumunun yanı sıra devletin içinde bulunduğu şartlar ve uluslararası konjonktür yansızlığı imkânsız kılıyordu.²²

²² Vahdet Keleşyılmaz, *Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)*, Ankara 1999, s.22-23.

EK: 1

Sofya Ataşemiliteri Kemal Beyden mevrud 6 Ağustos 330 (19 Ağustos 1914) tarihli şifredir:

Bulgar Harbiye Nazırı dün iki üç güne kadar umumî seferberlik yapılması ve bilatevakkuf Sırbistan'a yürümek ihtimali olduğunu, ancak Romanya'ya itimadları olmadığını söyledi. Seferberlik ilânında milislerin üç günlük yiyecek ve elbiseleriyle gelmeleri ilân olundu. Avusturya ordusu Sırbistan'dan Valiyedur istikametinde muvaffakiyetle taarruza devam ediyor. Sırb ordusunun Kraguze Draç'ta bir muharebe kabûlüne hazırlandığı, Rusların Galiçya'daki taarruzlarının defi ve Avusturya ordu-yı asliyesinin Rus arazisine dâhil olduğu müstahberdir. Bulgar komitelerince Kriyovlak civarındaki şimendifer köprüsü, telgraf hattı ve Pırot - Niş arasında telgraf hattı tahrib edilmiş ise de mühim olmayıp tamir edilmiştir.

EK: 2

Sofya Ataşemiliteri Mustafa Kemal Beyden varid olan 8 Ağustos 1330 (21 Ağustos 1914) tarihli şifreli telgrafname hallidir:

Dünkü telgrafnameniz Talat Beyin hareketinden sonra geldi. Neticesinin tedafüü bir ittifak akdinden ibaret olduğunu anladığım müzakeratın sureti cereyan ve tafsilatından bigâneyim. İttifakname imza olunmadan ewel Harbiye Nazırının bir iki güne kadar Bulgar ordusunun seferberliğe başlayıp Sırbistan'a taarruzu muhtemeldir diye olan ifadesinin tatbik olunacağına dair imzadan sonra hiçbir emare yoktur.

Sırbistan'a karşı katî ve süratle hareketin ehemmiyet ve lüzûmunu emriniz vechile telkin etmekteyim. Ancak Bulgarların hiç olmazsa Alman-Fransız ordularının netice-i müsademesi görülmeden Rusları gücendirmemek ve Rusların talep ve tavsiyesi üzerine bitaraflığı muhafaza etmek azminde bulunduklarını ve çetelerinin muhaciriyle Makedonya'ya geçmesine müsaade edilmemekte olduğu görülmüyor.

